UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Angielskiej
al. Mickiewicza 9A, 31-120 Kraków
tel. 12 663-44-47

Dr hab. Grzegorz Szpila, prof. uczelni

Instytut Filologii Angielskiej

Uniwersytet Jagielloński

Kraków

Kraków, 19.10.2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Patryka Zająca pt. „Kulturowe i dyskursywne cechy przysłów języka hausa w perspektywie porównawczej"

Praca Patryka Zająca poświęcona jest zagadnieniom paremiologicznym, egzemplifikowanym za pomocą przysłów języka hausa. W szerszym kontekście sytuuje się „ w nurcie badań afrykanistycznych" (str. 7) – jak pisze sam autor, co jest niezwykle ważne w kontekście polskich i zagranicznych badań nad kulturami afrykańskimi, zwłaszcza nad ich aspektami językowymi (w tym wypadku badań, niestety wciąż ograniczonych, nad jednostkami na pograniczu języka, werbalnego folkloru, literatury, którymi są paremie,). Celem pracy doktorskiej p. Zająca jest określenie miejsca przysłów hausa w szeroko rozumianej przestrzeni komunikacyjnej ludu Hausa, na przykładzie wybranych przez doktoranta kontekstów ich użycia – „Głównym wątkiem pracy są kulturowe uwarunkowania funkcji przysłów w budowaniu różnych typów dyskursu" – podkreśla doktorant na stronie 26. Praca ma nie tylko charakter synchroniczny, ale także w znacznej mierze historyczny, jako że doktorant odwołuje się (poza odniesieniami do diachronicznych badań nad ww. zagadnieniami) do historii wybranych grup etnicznych w Afryce w celu wyjaśnienia i tym samym przybliżenia czytelnikowi niezbędnego tła dla rozważań w pierwszej kolejności językoznawczych (z zastosowaniem metodologii badań językoznawczych w interpretacji przysłów), i szerzej – kulturowych, antropologicznych, nawet politycznych i religijnych

Praca liczy 258 stron i składa się z pięciu rozdziałów. Poza głównymi częściami praca zawiera spis treści, wykaz skrótów, „Przedmowę", „Wstęp" (oznaczony jako rozdział O.), „Zakończenie" (oznaczone jako część 5.), bogatą bibliografię oraz streszczenia w dwóch językach (polskim i angielskim). Pracę kończy aneks, który zawiera wykaz przysłów posegregowanych alfabetycznie według słów-kluczy (znaczenie niektórych z nich wyjaśniono w pracy) i zaklasyfikowanych do kilku grup tematycznych (str. 193). Przysłowia w aneksie, jak i w całej pracy zostały opatrzone dosłownym tłumaczeniem oraz, jeśli to możliwe,

odpowiednikami paremiologicznymi w języku polskim i angielskim (czasem doktorant odwołuje czytelnika do źródeł łacińskich w swoich poszukiwaniach najlepszych ekwiwalentów formulicznych). Tłumaczenie przysłów w języku hausa jest niezwykle ważne dla osób nieznających tego języka oraz dlatego, że dzięki temu można przysłowia hausa porównać z europejskim zrębem paremii. Moje wątpliwości dotyczą – z jednej strony – nie do końca sprecyzowanej metodologii wyboru odpowiedników polskich oraz, z drugiej strony, kwestionowalnej gatunkowości, doboru i tożsamości niektórych odpowiedników (np. str. 87 *trzymać język za zębami*, str. 93 *Człowiek układa* .. versus *Człowiek strzela* ...)

Praca przygotowana jest bardzo starannie, aczkolwiek nie jest wolna od małych potknięć językowych (przede wszystkim w zakresie interpunkcja, np. str. 12, 32, 43, 103, 109, 119, 124, 164, 150, literówek, np. str. 40, 66, 81, 123, 131, oraz – bardzo rzadko – ortografii, np. „z Boskiego nadania" versus *z boskiego nadania*, str. 136). Zwracam uwagę na ten fakt tylko z obowiązku recenzenta, gdyż w żadnym miejscu te drobne uchybienia nie zaciemniają przekazu (niemniej warto przejrzeć tekst przed ewentualną publikacją pracy). Język i styl pracy jest poza tym bardzo poprawny i przejrzysty.

O ile w „Przedmowie" doktorant zawarł bardzo ogólne informacje na temat badań afrykanistycznych, w obrebie których lokuje się ta dysertacja, o tyle we „Wstępie" p. Zając odnosi się już w bardziej szczegółowy sposób do języka i kultury hausa, dużo miejsca poświęcając oraturze kultur afrykańskich oraz ich roli w życiu społeczeństw afrykańskich (z uwzględnieniem komunikacji werbalnej). W opisie metodologii doktorant zwraca uwagę na podstawowe perspektywy oglądu paremii hausa: doktorant podkreśla wagę badań przysłów z perspektywy kultury (perspektywa JOŚ, doktorant tłumaczy, dlaczego taka perspektywa jest konieczna w analizie materiału badawczego). W badaniach etnoligwistycznych posługuje się też koncepcją słów-kluczy (w tej dysertacji przede wszystkim koncepcją Anny Wierzbickiej) oraz metaforami przyczyniającymi się do tworzenia i przekazywania kodów kulturowych. Badając zastosowanie proverbiów w różnych dyskursach i genrach, doktorant odwołuje się do Krytycznej Analizy Dyskursu. W tym rozdziale Patryk Zając przedstawia również zakres badanego materiału i analizy, opisuje koncepcję struktury pracy oraz jeszcze raz podkreśla stawiane sobie cele: wyróżnienie, charakterystyka i opis funkcji najważniejszych kodów kulturowych niesionych przez przysłowia oraz ich wykorzystanie w omawianych typach sytuacji komunikacyjnych.

Rozdział I („Charakterystyka przysłów hausa na tle przysłów świata") poświęcono przeglądowi stanu badań nad paremiami Afryki Subsaharyjskiej z uwzględnieniem przysłów hausa. Doktorant umie krytycznie odnieść się do paremiografii i paremiologii hausa, wypunktowując niedostatki dwóch aspektów przysłowioznawstwa, oraz dostrzega luki w badaniach paremiologicznych, których wypełnieniem jest jego projekt doktorski. Bardzo ważnym elementem (i niezbędnym zarazem) tej części jest określenie cech paremii hausa: pochodzenia (powstawania) przysłów w tym języku, ich cech formalnych, semantycznych, stylistycznych oraz tekstotwórczych. Ważne jest zwrócenie uwagi na przystawalność kategorii stosowanych przez filologów-afrykanistów do międzynarodowych kategorii paremiologicznych („*Karìn màgànà* jest zatem kulturowym odpowiednikiem *przysłów* w innych językach", str. 33).

W tym miejscu chciałbym zauważyć, iż być może lepszym układem w tym rozdziale byłoby poprzedzenie charakterystyki przysłów opisem stanu badań paremiograficznych i paremiograficznych (w kolejności 1.3 i 1.4 przed 1.1., 1.2. i 1.3). Sugerowałbym także przemyśleniem zastosowania terminu „przysłowie dialogowe" do opisu niektórych z cytowanych przysłów (str. 34).

Rozdział 2. koncentruje się na kulturowych aspektach przysłów, tj. na badaniu słów-kluczy jako komponentów paremii. Doktorant w bardzo ciekawy sposób charakteryzuje kilka wybranych leksykalnych nośników wartości kulturowych. Opis 10 słów pozwala zapoznać się ze „sposobami konceptualizacji pojęć i kodowania znaczeń odnoszących się do wartości wyznawanych przez Hausańczyków" (str. 55). Wyróżnienie i opis słów kluczowych (obok wyznaczenia kategorii tematycznych) są również istotne w kontekście zawartego w pracy aneksu. Druga część tego rozdziału poświęcona jest metaforze w ujęciu kognitywnym – narzędziu analizowania przysłów. Ddoktorant ilustruje zastosowanie metafory pojęciowej za pomocą paremii odnoszących się do życia i manifestujących różne sposoby metaforycznego konceptualizowania świata. Ciekawym elementem tego rozdziału jest odniesienie do problemów z przekazem treści (obok aspektów formalnych i pragmatycznych) przysłów hausa w zderzeniu z zasobami paremicznymi innych języków. P. Zając zwraca uwagę na trudności z tłumaczeniem przysłów hausa na chociażby język polski i angielski, wskazując na różne sposoby transferu językowego paremii hausa (z uwzględnieniem stopni ekwiwalencji frazeologicznej/paremicznej).

Po rozdziałach teoretycznych przechodzimy do rozdziałów zawierających analizę przysłów z jednej strony w kontekście mowy potocznej, na antenie radiowej i w dialogach filmowych, z drugiej w różnych gatunkach literackich, takich jak proza, poezja, dramat, oraz w gatunkach literatury ustnej. Doktorant nie zapomniał tutaj o wskazaniu na miejsce i ważkość przysłów w języku hausa (str. 89-90). Chociaż przykłady ilustrujące omawiane kwestie nie są nazbyt liczne, ich analiza jest przeprowadzona wnikliwie. Doktorant nie traci z oczu najważniejszych celów, który przyświecają jego analizom, czyli zwrócenia uwagi na obecność paremii w różnych formach komunikatów i kontekstach, wyjaśnienia ich treści i funkcji oraz wskazania na głęboko ukryte przekazy paremiczne ujawniające się w kulturowej analizie przysłów hausa w kontekście.

Odnosząc się krytycznie do tego właśnie rozdziału, chcę zwrócić uwagę na zastosowanie terminu „pseudoprzysłowie", terminu kłopotliwego, zwłaszcza w kontekście omawianych przykładów. Wolałbym, aby doktorant stosował termin „modyfikacja" (również kontrowersyjnego niestety). Z reguły pseudoprzysłowiem określamy twory paremiopodobne, do przysłów w ogóle odnoszących się tylko strukturalnie i logiczno-relacyjnie. W przypadku omawianych form lepiej i bezpiecznie używać terminu modyfikacja, gdyż odnoszą się one do konkretnych paremii. Z ostrożnością podchodzę także do stwierdzenia doktoranta, że podręczniki są dobrym źródłem przykładów autentycznej mowy (str. 91 i 93; takie stwierdzenie należałoby oprzeć na wnikliwszej analizie podręczników), moja uwaga krytyczna znajduje oparcie w polskim tłumaczeniu na stronie 94 („O, masz ci los!", wyrażenie już chyba obecnie traktowane jako eufemistyczne i jednocześnie przestarzałe).

W rozdziale 4. z kolei doktorant przechodzi do analizy przysłów hausa w różnych typach dyskursu (na co wskazuje sam tytuł rozdziału). Czytamy w tym rozdziale o funkcjach przysłów w dyskursie politycznym/retoryce politycznej (uwzględniono tu również satyrę polityczną) – p. Zając koncentruje się głównie na funkcjach tekstotwórczych i sile argumentacyjnej paremii; w dyskursie religijnym i akademickim (dochodząc do ciekawych wniosków w odniesieniu zwłaszcza do tego ostatniego). W tym wypadku również analizy doktoranta są poprawne i ciekawe, aczkolwiek – jako czytelnik, paremiolog i recenzent – muszę przyznać się do niedostatku, jaki odczułem zaznajamiając się z analizą materiału. Oczekiwałbym obszerniejszego omówienia ww. dyskursów, z większym materiałem ilustrującym. Oczekiwania takie rosną u odbiorcy pracy doktorskiej wraz z zapoznawaniem się z kolejnymi (zwłaszcza teoretycznymi) rozdziałami, w których p. Zając, niejednokrotnie, podkreśla wysoką częstotliwość występowania przysłów w komunikacji Hausańczyków. Rozumiem jednak, że

przedstawiony przez niego materiał służył jedynie jako egzemplifikacja (bardzo dobrze uargumentowana) wieloaspektowości wykorzystania przysłów hausa z synchronicznego punktu widzenia.

Rozdział 5. podsumowuje poprzednie rozdziały, podkreśla najważniejsze obserwacje wywiedzione z analizowanego materiału oraz zawiera przegląd najważniejszych funkcji przysłów w badanych danych językowych.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca doktorska p. Patryka Zająca jest rzetelną analizą funkcjonowania przysłów w obrębie kultury hausa (na przykładzie różnych gatunków tekstów oraz kontekstów dyskursywnych). Praca jest świadectwem dobrego obeznania doktoranta z literaturą przedmiotu (nie tylko w zakresie paremiologii i paremiografii) i jego rzetelnego warsztatu badawczego. Praca jest ważną pozycją naukową dotyczącą funkcji przysłowia we współczesnym świecie. Praca ta doskonale wpisuje się w badania nad kulturami afrykańskimi, ich oraturami i sposobami komunikowania się z użyciem wyrażeń formulicznych. Praca ta łączy „globalne" obserwacje nad funkcjonowaniem małych form folkloru i języka z „lokalną" perspektywą, konieczną do opisu form i znaczenia przysłów hausa.

W świetle powyższego jednoznacznie stwierdzam, że recenzowana Rozprawa doktorska spełnia wymóg wynikający z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz, U. nr 65, poz. 595 ze zm.) i wnoszę o dopuszczenie Pana mgr. Patryka Zająca do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Grzegorz Szpila